

JAROSŁAW KUBIAK
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Powstanie i działalność Narodowej Partii Robotniczej-Lewicy w Łodzi w latach 1926–1932

Dzieje Narodowej Partii Robotniczej-Lewicy nie doczekały się dotychczas oddzielnego opracowania. Fragmentaryczne informacje na temat działalności stronnictwa występują w monografiach dotyczących Narodowej Partii Robotniczej¹, z której wywodziła się NPR-Lewica oraz w opracowaniach poświęconych historii regionalnych struktur obozu sanacyjnego². W niniejszym opracowaniu zamierzam przybliżyć powstanie, rozwój, skład społeczny i aktywność organizacyjną struktur ugrupowania na terenie Łodzi.

Zamach stanu, który został dokonany w 1926 r. przez marszałka Józefa Piłsudskiego i jego zwolenników, stanowił początek procesu ewolucji ustroju politycznego Drugiej Rzeczypospolitej w kierunku ustanowienia systemu rządów autorytarnych. Bezpośrednio po zamachu rozpoczął się również proces formowania wokół J. Piłsudskiego nowego na polskiej scenie politycznej obozu politycznego określanego mianem sanacji. Proces wyodrębniania i konsolidacji środowisk popierających obóz rządzący rozpoczął się latem i jesienią 1926 r., gdy jako pierwsze ukształtowały się ugrupowania polityczne Związku Naprawy Rzeczypospolitej i Partii Pracy. Na tle stosunku do zamachu i rządów pomajowych dokonał się z kolei rozłam w szeregach Narodowej Partii Robotniczej, której reprezentanci wchodzili w skład centroprawicowej koalicji rządowej obalonej w wyniku przewrotu. Znaczna część członków stronnictwa postrzegала działania J. Piłsudskiego jako uzasadnione i konieczne do uzdrowienia sytuacji politycznej w kraju. Powtarzające się przesilenia rządowe i różnice między stronnictwami

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski Najnowszej.

¹ A. L a s k a, *Narodowa Partia Robotnicza 1920–1937. Studia z dziejów ruchów społecznych Drugiej Rzeczypospolitej*, Rzeszów 2004; H. P r z y b y l s k i, *Chrześcijańska Demokracja i Narodowa Partia Robotnicza w latach 1926–1937*, Warszawa 1980.

² K. D z i u d a, *Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w Łodzi w latach 1930–1935*, Bełchatów 2010; P. S a m u ś, *Powstanie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w Łodzi i województwie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1972, ser. I, z. 86.

utrudniały bowiem sprawowanie rządów oraz powodowały niestabilność polityczną w państwie. Niemożliwe do pogodzenia rozbieżności doprowadziły w konsekwencji do secesji zwolenników współpracy z rządem oraz utworzenia nowego ugrupowania politycznego, które przyjęło nazwę Narodowej Partii Robotniczej-Lewicy³. Podkreślenie akcentów lewicowych w nazwie stronnictwa miało w założeniu stanowić wyraz poparcia dla reform społeczno-gospodarczych.

Narodowa Partia Robotnicza [dalej: NPR] powstała w 1920 r. w wyniku połączenia Narodowego Stronnictwa Robotników z Narodowym Związkiem Robotniczym. Pierwsze z tych ugrupowań utworzone zostało przez przedstawicieli polskiej emigracji w Niemczech w 1917 r., z kolei NZR od 1905 r. prowadził działalność na obszarze zaboru rosyjskiego, stanowiąc początkowo platformę oddziaływania obozu politycznego narodowej demokracji wśród robotników. W 1908 r. doszło jednak do zerwania więzi i usamodzielnienia się NZR, a powodem tego była ugoda polityka narodowych demokratów wobec Rosji⁴.

W trakcie przewrotu majowego kierownictwo NPR wydało odezwy potępiające zbrojny zamach stanu oraz apelowało do społeczeństwa o obronę legalnych władz przed zbuntowanymi wojskami, którymi dowodził J. Piłsudski. Pomimo wyrażenia zdecydowanie negatywnego stanowiska wobec przewrotu, kierownicze gremia NPR nie poparły jednak inicjatywy stronnictw prawicowych w sprawie utworzenia międzypartyjnego Komitetu Obrony Państwa, mającego za zadanie konsolidację sił politycznych skierowanych przeciw organizatorom zamachu stanu⁵.

Pojawiające się rozdzwięki i oskarżenia kierowane wobec władz partyjnych z powodu przystąpienia do koalicji rządowej współtworzącej gabinet Wincentego Witosa w maju 1926 r., bez zgody walnego zjazdu członków stronnictwa i bez zawarcia odpowiedniej umowy dotyczącej zabezpieczenia praw robotników, wywołały silny kryzys w szeregach partii. W celu „pacyfikacji” nieprzychylnych nastrojów zwołana została nadzwyczajna konferencja Rady Naczelnej, która 18 lipca 1926 r. podjęła uchwałę o wykluczeniu z partii posła Antoniego Ciszaka z Poznania za organizowanie demonstracji i wydawanie druków popierających J. Piłsudskiego oraz przewrót majowy, a także szerzenie fermentu w partii. Jednocześnie potępiona została działalność posła Ludwika Waszkiewicza z Łodzi, którego przewinienia zostały ocenione nieco łagodniej. Członkowie grupy opozycyjnej z terenu województwa poznańskiego, popierający A. Ciszaka, w następstwie wykluczenia swojego lidera ogłosili podczas konferencji w dniu 15 sierpnia 1926 r. decyzję o wystąpieniu z partii oraz utworzeniu nowego ugrupowania.

³ J. Hołzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974, s. 288–289.

⁴ H. Przybylski, *Chrześcijańska Demokracja...*, s. 28–29, 32–34.

⁵ A. Łaska, *Narodowa Partia...*, s. 268.

W kolejnych miesiącach doszło do rozszerzenia akcji rozłamowej również poza obszar Wielkopolski⁶.

W regionie łódzkim początkowo przeważała w szeregach partii atmosfera dążenia do kompromisu i utrzymania jedności. Miały temu służyć uchwalone na wojewódzkiej konferencji w Łodzi w dniu 12 września 1926 r. rezolucje dotyczące opracowania planu likwidacji rozłamu oraz kontynuowania wysiłków na rzecz porozumienia władz krajowych z frakcją A. Ciszaka. Wyraźnie konfrontacyjny charakter przybrała jednakże podjęta uchwała wyrażająca pełne zaufanie dla posła L. Waszkiewicza⁷, który cieszył się znaczną popularnością w łódzkim środowisku robotniczym. Zdecydowany sprzeciw i pretensje wywołała natomiast decyzja kierownictwa NPR w sprawie przeniesienia bez konsultacji z łódzkimi działaczami kongresu partii z Łodzi do Torunia, gdzie – jak sądzono – dotychczasowe władze miały większe możliwości wpływania na przebieg prowadzonych obrad niż w łódzkim środowisku⁸.

Podjęmowane jesienią 1926 r. próby zbliżenia wzajemnych stanowisk zakończyły się, pomimo kolejnych prób mediacji, całkowitym niepowodzeniem, w rezultacie czego Zarząd Wojewódzki w Łodzi zarekomendował zerwanie więzi organizacyjnych i potępienie działalności krajowych władz partii⁹. Po stronie kierownictwa NPR opowiedział się łódzki poseł Walenty Michalak, który w opublikowanym w prasie liście otwartym do członków partii potępił akcję rozłamową, wskazując na dominujący udział piłsudczyków, a zwłaszcza byłych legionistów i peowiaków w inspirowaniu tarć wewnętrznych, mających na celu rozbięcie jedności stronnictwa¹⁰. Pomimo kontrakcji ze strony W. Michalaka delegaci partii podczas kolejnej konferencji wojewódzkiej, którą zorganizowano w Łodzi 28 listopada 1926 r., przeważającą większością poparli wniosek Zarządu Wojewódzkiego opowiadający się za wystąpieniem z szeregów partii i przyłączeniem

⁶ „Ilustrowana Republika”, 28 VII 1926, nr 207, s. 3; A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 279–280.

⁷ Ludwik Waszkiewicz (1888–1976). Ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Łodzi. Należał do Polskich Drużyn Strzeleckich i Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Związany z Narodowym Związkiem Robotniczym i Narodową Partią Robotniczą. Po przewrocie majowym opowiedział się za rozłamek w NPR i utworzeniem NPR-Lewicy, w której objął stanowisko wiceprezesa zarządu głównego. Sprawował mandat radnego rady miejskiej w Łodzi oraz posła na sejm (1919–1938). Sprawował kierownicze funkcje m.in. w Polskich Związkach Zawodowych „Praca” i Polskiej Macierzy Szkolnej. Dyrektor Archiwum Miejskiego w Łodzi (1935–1939 i 1945–1949). (*Kto był kim...*, t. II, biogram 1541, s. 464; B. P e ł k a, *Ludwik Waszkiewicz 1888–1976*, „Rocznik Łódzki” 1977, t. XXII (XXV), s. 412–414; T. i K. R z e p e c c y, *Sejm i Senat 1928–1933*, Poznań 1928, s. 37).

⁸ „Ilustrowana Republika”, 19 IX 1926, nr 260, s. 7; „Praca”, 19 IX 1926, nr 15 (19), s. 2.

⁹ „Praca”, 31 X 1926, nr 21 (25), s. 2.

¹⁰ *Narodowa Partia Robotnicza. Zarząd Wojewódzki (Okręgowy) w Łodzi*, Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APŁ], Zbiór Druków Ulotnych [dalej: ZDiPU], sygn. 575/186, k. 12–13.

do NPR-Lewicy. Podczas konferencji obecnych było ogółem 110 delegatów z obszaru województwa, z których przeszło połowa (57) reprezentowała organizacje dzielnicowe funkcjonujące na terenie Łodzi¹¹.

Na początku 1927 r. zorganizowany został zjazd wszystkich filii stronnictwa z obszaru byłego Królestwa Kongresowego, który potwierdził oderwanie się od NPR i akces większości struktur do nowego ugrupowania¹². W łódzkim regionie do rozłamu nie przyłączyły się jedynie organizacje z Kalisza i Piotrkowa Trybunalskiego, podczas gdy w Łodzi, Ozorkowie, Pabianicach, Tomaszowie Mazowieckim i Zgierzu niewielkie grupy działaczy partyjnych przeciwnych secesji utworzyły odrębne struktury określane odtąd mianem NPR-Prawicy¹³.

Struktura organizacyjna nowego stronnictwa opierała się zasadniczo na regulach stosowanych uprzednio w ramach NPR. Najważniejsze decyzje o kierunku działalności i programie stronnictwa podejmować miał walny kongres delegatów. Najwyższy zaś organ partii, kształtujący w okresie pomiędzy kongresami organizacyjne i polityczne oblicze stronnictwa wyznaczać miała wybierana podczas zjazdu Rada Naczelna. Na pierwszym kongresie, w dniu 3 października 1926 r., w Poznaniu wybranych zostało do jej składu 45 członków, z których siedmiu reprezentowało region łódzki. Organ wykonawczy stronnictwa, do którego zadań należało w szczególności zarządzanie bieżącą działalnością partii, stanowił Główny Komitet Wykonawczy składający się z prezesa i trzech zastępców, skarbnika, sekretarza oraz pięciu ławników.

Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi działającymi w terenie były filie (określane również jako koła), których prace koordynował zarząd. Zasiadał w nim prezes, wiceprezes, skarbnik, sekretarz i trzech ławników. Filie odbywały zebrania co najmniej raz w miesiącu, a raz do roku organizowano walne zebrania, na których dokonywano wyboru nowego zarządu. Filie były podporządkowane Zarządowi Okręgowym, obszar działalności tych ostatnich odpowiadał okręgom wyborczym określonym w przepisach ordynacji wyborczej do Sejmu. W województwie łódzkim funkcjonowało sześć organizacji okręgowych obejmujących dwa lub trzy powiaty, podczas gdy Łódź stanowiła samodzielny okręg¹⁴.

¹¹ „Praca”, 28 XI 1926, nr 25 (29), s. 1; 5 XII 1926, nr 26 (30), s. 2.

¹² „Praca”, 27 II 1927, nr 9, s. 1–2.

¹³ Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego z ruchu zawodowego, politycznego i narodowościowego na terenie województwa Łódzkiego [dalej: Sm] za okres 25 XII – 25 I 1927, APL, Urząd Wojewódzki Łódzki [dalej: UWŁ], Wydział Bezpieczeństwa Publicznego [dalej: WBP], sygn. 2507/b, k. 16; Sm za luty 1927 r., *ibidem*, k. 77–78.

¹⁴ W składzie Zarządu Okręgowego w Łodzi, wybranego w 1927 r., znaleźli się Helena Andzelakowa, Andrzej Kazimierzczak, Franciszek Otwinowski, Romański, Erazm Samborski, Marian Turek i Wacław Wojewódzki. W kolejnych latach doszło do następujących zmian: w 1928 r. A. Kazimierzczaka, M. Turka, H. Andzelakową i Romańskiego zastąpili Kazimiera Skomorowska, Zenon Sędkiewicz, Antoni Smolarek i Józef Działarski. W następnym roku M. Turek zastąpił J. Działarskiego, podczas gdy w 1930 r. Z. Leńniczak zajął miejsce K. Skomorowskiej. Z kolei

Raz na kwartał organizowane były konferencje okręgowe, w których uczestniczył wybierany corocznie zarząd oraz delegaci filii. Organizacja Zarządów Okręgowych była analogiczna do składów kierownictwa filii. Najwyższy szczebel organizacyjny w strukturze terenowej partii stanowiły organizacje wojewódzkie zatwierdzane przez zarząd składający się z prezesa, dwóch wiceprezesów, sekretarza, skarbnika i czterech ławników wybieranych podczas organizowanej raz do roku konferencji, w której uczestniczyli prezesi organizacji okręgowych, miejscowi parlamentarzyści i delegaci każdej z filii. Przy każdej instancji partyjnej funkcjonowały również Komisje Rewizyjne¹⁵. Każdy delegat podczas wojewódzkich konferencji reprezentował, zgodnie z przyjętymi założeniami organizacyjnymi, 50 płacących składki członków, podczas gdy na konferencji okręgowej jeden delegat przypadał na 10 członków. Filie posiadające mniejszą liczbę członków wystawiały tylko po jednym delegacie¹⁶.

Organizacja okręgowa w Łodzi koordynowała działalność siedmiu filii obejmujących osiedla i dzielnice Łodzi (Bałuty, Staromiejska, Zielona, Widzew, Radogoszcz, Wodna i Górna) oraz filię na terenie gminy wiejskiej Chojny. Ponadto w ramach okręgu łódzkiego funkcjonowały podporządkowane Zarządowi Okręgowemu samodzielne filie dla kobiet, pracowników miejskich oraz pracowników Kasy Chorych w Łodzi¹⁷.

Stan liczebny łódzkiej organizacji okręgowej jesienią 1926 r., szacowany na podstawie liczby delegatów podczas konferencji wojewódzkich, wynosił blisko trzy tysiące aktywnych i płacących składki członków. Spośród poszczególnych filii najliczniej reprezentowane były koła dzielnicowe „Górna” i „Zielona” (po ok. 450–500 członków), do najmniejszych zaś należało koło pracowników Kasy Chorych oraz filia w Chojnach (po ok. 100–150 członków)¹⁸.

w 1931 r. K. Woźniak i Bronisław Podrygalski zastąpili F. Otwinowskiego i A. Smolarka, natomiast w 1932 r. do zarządu ponownie została wybrana A. Andzelakowa, a także Jan Piotrowski, którzy zajęli miejsca należące uprzednio do K. Woźniaka i B. Podrygalskiego. We wszystkich Zarządach stanowisko prezesa sprawował W. Wojewódzki („Praca”, 6 II 1927, nr 6, s. 1; 6 V 1928, nr 19, s. 1–2; Sprawozdanie tygodniowe wojewody łódzkiego z ruchu zawodowego, politycznego i narodowościowego na terenie województwa łódzkiego [dalej: St] nr 14 z 6 IV 1929, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/d, k. 303; Sm, nr 2 za II 1930, *ibidem*, sygn. 2507/e; k. 34; „Praca”, 2 III 1930, nr 9, s. 1; 22 II 1931, nr 8, s. 1; Sm, nr 2 za II 1932, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/i, k. 68.

¹⁵ A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 94–95, 284.

¹⁶ „Praca”, 5 XII 1926, nr 26 (30), s. 2; 16 I 1927, nr 3, s. 1.

¹⁷ Siedziby poszczególnych filii znajdowały się w Łodzi przy ul. Franciszkańskiej 58 (dzielnica Bałuty), ul. Kątnej 2 (dzielnica Górna), ul. Piotrkowskiej 91 (dzielnica Wodna, Zielona, koło kobiet, koło pracowników Kasy Chorych, koło pracowników miejskich), ul. Zgierskiej 105 (dzielnica Radogoszcz), ul. Wrześnińskiej 4 (dzielnica Staromiejska) i ul. Rokicińskiej 91 (dzielnica Widzew), filia zaś w gminie Chojny przy ul. Odyńca 22. „Praca”, 25 IX 1927, nr 39, s. 4.

¹⁸ „Praca”, 5 XII 1926, nr 26 (30), s. 2.

Działalność filii obejmowała obok organizowania zebrań wewnętrznych również inicjowanie zgromadzeń publicznych, a w szczególności pochodów pierwszomajowych oraz prace koordynowane w poszczególnych sekcjach w postaci m.in. odczytów dyskusyjnych, prac oświatowych i samokształceniowych czy wycieczek. Do ważnych elementów aktywności komórek NPR-Lewicy należało również organizowanie opieki nad dziećmi, pomocy dla bezrobotnych i biednych członków stronnictwa oraz tworzenie czytelni i bibliotek dla robotników¹⁹.

Równocześnie z rozłamem w szeregach NPR więzi organizacyjne zerwały znajdujące się dotychczas pod jej wpływem organizacje zawodowe funkcjonujące w ramach Polskich Związków Zawodowych „Praca” i kierowane przez działaczy, którzy przystąpili do NPR-Lewicy²⁰. Najsilniejszą liczebnie organizację stanowił Związek Robotników i Robotnic Przemysłu Włókienniczego „Praca”, który obejmował w 1926 r. ponad 3,5 tys. płacących składki członków. Pozostałe trzy związki (pracowników samorządowych i użyteczności publicznej, pracowników budowlanych oraz pracowników przemysłu ceramicznego) należące do PZZ „Praca” w regionie łódzkim były znacznie mniejsze i liczyły po około 300–400 członków²¹. Do marca 1932 r. Zarząd Okręgowy w Łodzi wydawał regularnie tygodnik „Praca”, który stanowił organ prasowy partii. Jego publikacja została przerwana prawdopodobnie z powodu trudności finansowych i spadku liczby prenumeratorów. Niewykluczone, iż wpływ na zamknięcie pisma miały również wewnątrzorganizacyjne spory dotyczące kierunku dalszej działalności stronnictwa, które ostatecznie doprowadziły do zmiany programu i nazwy ugrupowania.

Po stronie NPR-Lewicy opowiedziały się organizacje afiliowane dotąd przy NPR w ramach Zjednoczenia Młodzieży Pracującej „Orle” stanowiącej zrzeszenie młodzieży robotniczo-rzemieślniczej. Na początku 1932 r. obejmowało ono 20 kół na terenie województwa łódzkiego, z których osiem funkcjonowało w Łodzi²². Utworzenie stronnictwa zostało pozytywnie przyjęte przez placówki Polskiego Towarzystwa Kultury i Oświaty Robotniczej „Pochodnia”, prowadzącego pracę kulturalno-oświatową wśród ludności robotniczej Łodzi w formie wykładów tzw. Uniwersytetu Ludowego oraz zakładania czytelni, świetlic, chórów i kół śpiewaczych, a także organizacji zabaw i spotkań towarzyskich²³.

Przyjęty na pierwszym kongresie w 1926 r. program polityczny NPR-Lewicy nie odbiegał znacząco od dotychczasowego programu NPR, jakkolwiek wysuwał

¹⁹ „Praca”, 22 V 1927, nr 21, s. 4; 26 V 1929, nr 21, s. 3.

²⁰ S. A j z n e r, *Związek Związków Zawodowych 1931–1939*, Warszawa 1979, s. 550; J. H o l - z e r, *Mozaika...*, s. 311.

²¹ L. H a s s, *Organizacje zawodowe w Polsce 1918–1939. Informator*, Warszawa 1963, s. 150, 187–188, 427, 334.

²² A. P r u s z k o w s k i, *Przewodnik społeczny*, Warszawa 1934, s. 96–97; „Praca”, 31 I 1932, nr 5, s. 3.

²³ A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 186–187.

na pierwsze miejsce postulaty reform społeczno-gospodarczych i przebudowy gospodarki rynkowej. Wśród zagadnień dotyczących kwestii robotniczych eksponowano żądania odnoszące się do organizacji robót publicznych dla obniżenia poziomu bezrobocia, ustanowienia minimum płacy, rozszerzenia ustawodawstwa socjalnego i państwowej służby zdrowia, wprowadzenia przedstawicieli organizacji zawodowych do administracji przedsiębiorstw i ochrony bezrobotnych lokatorów przed eksmisjami. Domagano się również przeciwdziałania wysokim cenom i likwidacji karteli stosujących praktyki monopolistyczne.

W programie stronnictwa zawarte były również liczne dezyderaty dotyczące reformy systemu podatkowego i wprowadzenia wyższego opodatkowania dla najbogatszych, rozwoju taniego budownictwa mieszkaniowego oraz realizacji ustawy o reformie rolnej. Udzielano ponadto zdecydowanego poparcia dla rozwoju oświaty pozaszkolnej, rozbudowy szkolnictwa średniego i zawodowego. Zasadniczy zaś element eksponowanej w założeniach programowych przebudowy ustroju kapitalistycznego stanowić miał rozwój spółdzielczości tudzież stopniowe uspołecznianie gospodarki w drodze przejmowania przedsiębiorstw i środków produkcji przemysłowej przez państwo i samorzady oraz zrzeszenia spółdzielcze i zawodowe.

Ważny element w tożsamości stronnictwa stanowiło wyraźne pokreślenie charakteru narodowego ugrupowania, nawiązania do religii katolickiej i zasad etyki chrześcijańskiej oraz wrogi stosunek do idei komunizmu i socjalizmu. Z tych przyczyn przeciwstawiano się również rozszerzaniu praw dla mniejszości etnicznych i narodowych, w szczególności zaś przeciw Żydom skierowana była zapowiedź obrony polskości miast i rywalizacji na niwie ekonomicznej. W zakresie spraw ustrojowych NPR-Lewica wysuwała postulat wprowadzenia zmian do konstytucji i wzmocnienia władzy wykonawczej, wyrażając jednocześnie poparcie dla utrzymania ustroju demokracji parlamentarnej jako gwarancji zachowania dotychczasowych swobód obywatelskich i ustawodawstwa socjalnego. Domagano się również przekształcenia dotychczasowej struktury parlamentu poprzez likwidację Senatu i utworzenia Izby Pracy, w której mieli zasiadać przedstawiciele organizacji zawodowych z prawem inicjowania i opiniowania ustaw dotyczących robotników i pracowników umysłowych. Ponadto wysuwano propozycje zwiększenia autonomii samorządu terytorialnego oraz uwzględnienia czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez powołanie ławy przysięgłych w postępowaniach sądowych²⁴.

Rozłam w szeregach NPR i utworzenie nowego stronnictwa nie pozostał bez wpływu na dalsze funkcjonowanie w łódzkiej Radzie Miejskiej II kadencji (1923–1927) koalicji z ugrupowaniami endecji i chadecji. Znaczący wpływ na jej

²⁴ J. Holzer, *Mozaika polityczna...*, s. 197–199; H. Przybylski, *Chrześcijańska Demokracja...*, s. 84–85, 96; „Praca”, 23 I 1927, nr 4, s. 1; 27 II 1927, nr 9, s. 1–2.

ostateczny rozpad, który nastąpił w lutym 1927 r., miały konflikty personalne i różnice pojawiające się podczas debaty budżetowej, a także bliska perspektywa rozpisania kolejnych wyborów samorządowych ze względu na upływ trzyletniej kadencji rady już w lipcu 1926 r.²⁵ W trakcie uchwalania budżetu każda z frakcji radzieckich wysuwała wzajemne oskarżenia o nadużycia i zaniechania przy przyznawaniu dotacji dla stowarzyszeń oraz budowie elektrowni, kanalizacji i wodociągów w mieście, a także brak należytej troski o bezrobotnych robotników²⁶.

W rezultacie tych napięć, 28 lutego 1927 r. frakcja NPR-Lewicy (w składzie której znaleźli się wszyscy radni NPR wybrani w 1923 r.) wydała deklarację potępiającą działalność radnych endecji i chadecji, zarzucając im nielojalność i działania na niekorzyść robotników²⁷. Jednocześnie jednak w wyniku zabiegów posła W. Michałaka dotychczas jednolita frakcja radziecka podzieliła się. Rozłam dokonał się w dniu 25 kwietnia 1927 r. Wystąpiło wówczas z niej ośmiu z dwudziestu radnych (T. Pałkowski, F. Pawełczyk, Józef Młotecki, B. Romanowski, W. Kołodziejczak, W. Wiśniewski, F. Dąbrowski, M. Marciniak), którzy przyłączyli się do formującej się od stycznia organizacji NPR-Prawicy w Łodzi. Liczne rozmowy prowadzone przez jej działaczy w sprawie ponownego zjednoczenia nie powiodły się z uwagi na wysuwane z obu stron żądania w kwestii usunięcia ze swych szeregów sprawujących kierownicze funkcje członków, w szczególności zaś W. Michałaka i L. Waszkiewicza²⁸.

Pomimo rozpadu dotychczasowej większości kolejne próby rozwiązania rady własną uchwałą kończyły się niepowodzeniem ze względu na brak wymaganego kworum²⁹. Ostatnie miesiące funkcjonowania łódzkiego samorządu upłynęły więc w atmosferze niezgody i licznych nieporozumień. W tej sytuacji 19 sierpnia 1927 r. wojewoda łódzki rozwiązał radę i zarządził wybory na dzień 8 października 1927 r.³⁰

Z chwilą rozpisania wyborów podjęto przygotowania do zorganizowania kampanii wyborczej do nowego samorządu Łodzi. Już pod koniec sierpnia wybrany został komitet organizacyjny, do którego zostali powołani dotychczasowy

²⁵ M. Nartowicz-Kot, *Oblicze polityczne samorządu miejskiego w Łodzi w latach 1919–1939*, „Rocznik Łódzki” 1982, t. XXXI, s. 109.

²⁶ „Praca”, 13 II 1927, nr 7, s. 1–2.

²⁷ Oskarżenia o nielojalność dotyczyły w szczególności wyboru w 1927 r. nowego ławnika z rekomendacji NPR-Lewicy Andrzeja Kazimierczaka, któremu radni chadecji i endecji nie chcieli przydzielić żadnego wydziału w Zarządzie Miejskim do nadzorowania ani wynagrodzenia za pracę (B. F i c h n a, *Cztery lata pracy w samorządzie 1923–1927*, Łódź 1927, s. 33–34).

²⁸ St, nr 44 z 30 IV 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 203; A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 302–303.

²⁹ St, nr 50 z 11 VI 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 303; „Praca”, 5 VI 1927, nr 23, s. 4.

³⁰ „Praca”, 28 VIII 1927, nr 35, s. 1.

wiceprezydent Waclaw Wojewódzki³¹, prezes Rady Miejskiej Bolesław Fichna³², dyrektor Kasy Chorych w Łodzi Erazm Samborski, kierownik Rady Okręgowej PZZ „Praca” Andrzej Kazimierczak oraz Marian Turek, który jednocześnie został mianowany komendantem milicji mającej za zadanie ochraniać zgromadzenia i wiece wyborcze NPR-Lewicy³³.

Zarząd Okręgowy zdecydował się przystąpić do kampanii wyborczej pod używaną we wcześniejszych wyborach przez NPR nazwą Narodowo-Robotniczego Komitetu Wyborczego. Listę kandydatów otwierali poseł L. Waszkiewicz, W. Wojewódzki, B. Fichna oraz inni prominentni działacze nowej partii³⁴. Wybory miały stanowić zarazem ważny sprawdzian i plebiscyt poparcia dla akcji rozłamowej na terenie Łodzi, ponieważ do kampanii wyborczej przystąpiła też łódzka NPR-Prawica, której członkowie utworzyli konkurencyjny Robotniczy Komitet Wyborczy NPR i Zjednoczenia Zawodowego Polskiego.

Przygotowania NPR-Lewicy do wyborów zostały poprzedzone zorganizowaniem szkoleń dla agitatorów wiecowych, w których udział wzięły 83 osoby³⁵. Agitacja przedwyborcza poza wiecami była prowadzona w drodze kolportażu druków i broszur oraz wywieszania afiszy na murach, słupach czy wynajętych samochodach³⁶. Poparcie dla kandydatów NPR-Lewicy wyraziły ponadto liczne organizacje i stowarzyszenia o charakterze społecznym i gospodarczym, jak

³¹ Waclaw Wojewódzki (1879–1940). Inżynier technolog, działacz m.in. Narodowego Związku Robotniczego, Towarzystwa Oświaty Narodowej i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Przez wiele lat sprawował funkcję radnego rady miejskiej w Łodzi, jak również wiceprezidenta (1919–1921, 1923–1927) i komisarza rządowego (1933–1935) oraz dyrektora Przedsiębiorstwa Kanalizacji i Wodociągów w Łodzi. Opowiedział się za rozłamem w Narodowej Partii Robotniczej i utworzeniem NPR-Lewicy, w której pełnił funkcję prezesa zarządu okręgowego w Łodzi. Zamordowany podczas II wojny światowej (J. Podolska, P. Waingertner, *Prezydenci miasta Łodzi 1841–2007*, Łódź 2008, s. 40–41).

³² Bolesław Fichna (1891–1945). Urodził się w Łodzi w rodzinie rzemieślniczej, jeden z założycieli i przywódców Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”. Ukończył gimnazjum w Łodzi i Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, był m.in. instruktorem w Polskich Drużynach Strzeleckich, żołnierzem I Brygady Legionów Polskich i Polskiej Organizacji Wojskowej. Adwokat oraz działacz Narodowego Związku Robotniczego, a następnie Narodowej Partii Robotniczej, w której pełnił funkcję prezesa Zarządu Wojewódzkiego. Piastował mandat posła na sejm (1919–1922 i 1930–1935), senatora (1938–1939) oraz radnego w Łodzi (1919–1935). Pełnił funkcję prezesa Rady Miejskiej w Łodzi (1923–1927). Jeden z głównych inicjatorów rozłamu w NPR i utworzenia NPR-Lewicy, pełniący w niej funkcję prezesa Zarządu Wojewódzkiego w Łodzi (1926–1932). Więzień obozów koncentracyjnych w Dachau i Flossenburgu, zamordowany w 1945 r. (*Kto był kim...*, t. II, s. 508–509; *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, red. J. Balcerzak, t. II, Warszawa 1987, s. 83–84).

³³ St, nr 62, 3 IX 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 538–539.

³⁴ „Praca”, 16 X 1927 r., nr 42, s. 2.

³⁵ St, nr 56, 23 VII 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 415.

³⁶ St, nr 63 z 10 IX 1927, *ibidem*, k. 575; St, nr 64 z 17 IX 1927, *ibidem*, k. 598.

m.in. Związek Handlowców Polskich, związki zawodowe należące do PZZ „Praca” i ZPMP „Orle”³⁷.

W toku kampanii wyborczej kolportowano liczne ulotki zawierające postulaty stronnictwa oraz bilans osiągnięć w poprzednim samorządzie. Największy nacisk został położony na fachowe kompetencje i doświadczenie swoich kandydatów, a także obietnice budowy tanich domów robotniczych, budowy szpitali i szkół, walki z bezrobociem i wysokimi cenami żywności oraz rozszerzenie oświaty i poprawę stanu sanitarnego w mieście. Wysuwane były również liczne oskarżenia pod adresem dawnych koalicjantów o rozmaite nadużycia i przestępstwa. Ataki kierowane były także wobec socjalistów, którym zarzucano defraudację środków finansowych z kasy samorządu, posługiwanie się demagogicznymi sloganami, a do tego finansowanie przez niemieckie i żydowskie organizacje³⁸.

Frekwencja w przeprowadzonych w dniu 9 października 1927 r. wyborach do samorządu miejskiego Łodzi wyniosła 76,9% ogółu uprawnionych do głosowania³⁹. Najwięcej głosów zdobyły listy polskie (59,3%), podczas gdy ugrupowania niemieckie i żydowskie uzyskały odpowiednio 28,1 i 11,8% głosów. Zdecydowany sukces wyborczy osiągnęły ugrupowania lewicowe. Wśród polskich komitetów najlepszy wynik uzyskała Polska Partia Socjalistyczna otrzymując 55 702 głosy i 23 mandaty na 75 miejsc w Radzie. Unieważniono ponad 42 tys. głosów, z których większość prawdopodobnie padła na uchyloną przez władze listę komunistyczną⁴⁰. Z grona niedawnej koalicji rządzącej miastem kandydaci chadecji uzyskali sześć, podczas gdy endecji tylko trzy mandaty. Komitet wyborczy NPR-Lewicy uzyskał 13 194 głosy, co przełożyło się na uzyskanie pięciu mandatów w nowym samorządzie. Objęli je L. Waszkiewicz, W. Wojewódzki, B. Fichna, Paweł Urbaniak i Helena Andzelakowa⁴¹.

Rezultat wyborczy NPR-Lewicy w porównaniu z poprzednimi wyborami, w 1923 r., w których NPR zdobyła 20 mandatów oraz 50% wszystkich głosów robotniczych stanowił dla partii wyraźną porażkę. Wśród sympatyków narodowego ruchu robotniczego NPR-Lewica uzyskała jednak znaczną przewagę nad konkurencyjnym komitetem wyborczym NPR-Prawicy, który zdobył jedynie 1745 głosów poparcia i nie otrzymał ani jednego mandatu, w wyniku czego partia ta utraciła swą reprezentację w łódzkim samorządzie⁴².

³⁷ „Praca”, 18 IX 1927, nr 38, s. 3.

³⁸ Wybory do Rady Miejskiej Łodzi 9 X 1927 r., APL, ZDiPU, sygn. 575–273, s. 40, 44–45.

³⁹ M. N a r t o n o w i c z - K o t, *Oblicze polityczne...*, s. 102.

⁴⁰ „Kurier Łódzki”, 11 X 1927, nr 279, s. 3.

⁴¹ „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”, 25 X 1927, nr 43, s. 1–4.

⁴² E. R o s s e t, *Oblicze polityczne ludności miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej*, Łódź 1927, s. 103; R. S z w e d, *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000, s. 791.

Jak wskazują sprawozdania polityczne wojewody łódzkiego, w powyborczych konferencjach wielu działaczy partii (m.in. A. Kazimierczak podczas zebrania delegatów fabrycznych PZZ „Praca”) obwiniało za ten rezultat kierownictwo partii, upatrując przyczyn wyborczego niepowodzenia w rozłamie NPR, błędach zarządzającego miastem wiceprezydenta W. Wojewódzkiego oraz słabej organizacji kampanii i bierności znacznej części członków partii⁴³. Dostrzegano zarazem umocnienie wpływów komunistycznych, czego źródeł doszukiwano się we wzroście niezadowolenia społecznego⁴⁴. Spadek popularności stronnictwa, które dysponowało dotychczas znacznymi wpływami w organizacjach zawodowych, był też spowodowany w dużej mierze nieskutecznością przy zarządzaniu wieloma inwestycjami poprzedniego samorządu, jak również oskarżeniami ze strony przeciwników politycznych, którzy nagłaśniali prawdziwe i domniemane przypadki nieprawidłowości w łódzkim Magistracie w postaci korupcji bądź marnotrawienia środków finansowych przez przedstawicieli NPR-Lewicy⁴⁵.

Wobec nowej większości socjalistycznej, którą tworzyła PPS, żydowski Bund i Niemiecka Socjalistyczna Partia Pracy partia ustosunkowała się opozycyjnie, rezygnując z przynależnego jej miejsca w Magistracie zrzekając się tym samym odpowiedzialności za zarządzanie gospodarką miejską przez nowy samorząd⁴⁶. Na drugim posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 1 grudnia 1927 r. z rekomendacji NPR-Lewicy wybrany został w skład Komisji Finansowo-Budżetowej, delegacji Wydziału Budownictwa, delegacji Wydziału Kanalizacji i Wodociągów oraz Rady Nadzorczej do spraw Gazowni W. Wojewódzki, który stanął zarazem na czele frakcji radzieckiej partii. Z kolei B. Fichnę wybrano do Komisji do Spraw Ogólnych, delegacji Wydziału Oświaty i Kultury oraz Komitetu budowy pomnika Tadeusza Kościuszki, Helena Andzelakowa zaś znalazła się w składzie Komisji Pracy i delegacji Wydziału Zdrowotności Publicznej. Klub radnych uzupełniali ponadto poseł L. Waszkiewicz i robotnik Paweł Urbaniak⁴⁷.

Obóz polityczny skupiony wokół marszałka J. Piłsudskiego zyskał po dokonaniu licznych zmian personalnych silne oparcie w armii, policji oraz administracji państwowej, sprawowanie zaś władzy ułatwiały mu pełnomocnictwa ustawodawcze uzyskane od Sejmu, wzajemne konflikty między stronnictwami, a także znaczne ograniczenie działalności parlamentu do granic obowiązującego prawa. Chęć utrzymania władzy bez konieczności obalenia systemu parlamentarnego i siłowej rozprawy z opozycją wymusiła wobec upływu kadencji parlamen-

⁴³ St, nr 68 z 15 X 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 688.

⁴⁴ B. Wachowska, *Życie polityczne Łodzi w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 1973, s. 30; „Praca”, 11 XII 1927, nr 50, s. 1.

⁴⁵ „Łodzianin”, 23 IX 1927, nr 39, s. 1–4; 30 IX 1927, nr 40, s. 7; 8 X 1927, nr 41, s. 7–8, „Rozwój”, 9 X 1927 r., nr 277, s. 4.

⁴⁶ St, nr 74 z 26 XI 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 818–819.

⁴⁷ „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”, 20 XII 1927, nr 51, s. 3–6; „Praca”, 2 X 1927, nr 40, s. 3.

tu w listopadzie 1927 r. na kierownictwie obozu rządzącego podjęcie kluczowych decyzji o charakterze i dalszym funkcjonowaniu demokracji parlamentarnej w Polsce. Ponieważ formujący się po przewrocie majowym obóz sanacyjny nie miał zaplecza organizacyjnego podjęta została decyzja o utworzeniu szerokiego bloku rządowego w wyborach parlamentarnych, w którym mieli się znaleźć przedstawiciele wszystkich formacji i środowisk prorządowych⁴⁸.

Początkowo rozważana była również koncepcja wystawienia dwóch oddzielnych list wyborczych, reprezentujących dwa zasadnicze skrzydła obozu sanacyjnego. W pierwszym z nich miały być reprezentowane środowiska liberalno-lewicowe, w drugim zaś prawicowo-konserwatywne⁴⁹. Ostatecznie jednak ów podział zrealizowano jedynie na terenie województwa pomorskiego i poznańskiego, podczas gdy w pozostałych zgłoszono jednolite listy wyborcze pod nazwą Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem Marszałka Józefa Piłsudskiego⁵⁰.

Niepowodzenie w wyborach samorządowych w Łodzi oraz słabe wyniki w innych miastach wpłynęły destrukcyjnie na atmosferę w szeregach partii, NPR-Lewica uzyskała bowiem jedynie 21 mandatów radzieckich na 519 dostępnych w 27 samorządach miejskich na terenie województwa łódzkiego (tj. zaledwie 4%)⁵¹. Podjęto jednak pewne kroki w sprawie ustalenia taktyki w zbliżających się wyborach do parlamentu. Poświęcona została temu, zwołana w listopadzie 1927 r., konferencja przedstawicieli wszystkich filii na terenie miasta oraz delegatów związków zawodowych. Uczestnicy konferencji udzielili L. Waszkiewiczowi pełnomocnictw do prowadzenia negocjacji z działaczami Stronnictwa Chłopskiego, którzy proponowali zgrupowanie szerokiej koalicji lewicowej, obejmującej także ugrupowania Partii Pracy oraz PPS⁵².

Prowadzone pertraktacje jednakże przerwano w momencie zaangażowania się rządu w przebieg wyborczej rywalizacji. Zawiązany 2 stycznia 1928 r. komitet organizacyjny NPR-Lewicy podjął decyzję o przystąpieniu do akcji wyborczej w ramach BBWR pod warunkiem zachowania samodzielności organizacyjnej stronnictwa, prowadzenia samodzielnej agitacji wyborczej oraz braku przedstawicieli sfer przemysłowych na listach okręgowych Bloku w województwie łódz-

⁴⁸ M. Leczyk, *Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988, s. 289.

⁴⁹ P. Waingertner, *Piłsudczycy w parlamencie polskim 1919–1939*, [w:] *Józef Piłsudski a parlamentaryzm polski*, red. A. Adamczyk, Warszawa 2009, s. 65–66.

⁵⁰ Idem, *Związek Naprawy Rzeczypospolitej w wyborach parlamentarnych 1928 roku*, „Rocznik Łódzki” 1998, t. XLV, s. 176.

⁵¹ „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”, 18 X 1927, nr 42, s. 13; „Praca”, 16 X 1927, nr 42, s. 2; R. Szwe d, *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000, s. 789–791.

⁵² St, nr 72, 6 XI 1927, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/b, k. 776–777; P. Samuś, *Powstanie Bezpartyjnego...*, s. 69.

kim⁵³. Podczas konferencji ogólnomiejskiej 8 stycznia 1928 r. B. Fichna zapewniał działaczy stronnictwa, iż wojewoda łódzki obiecał przyznanie pierwszego miejsca dla kandydata NPR-Lewicy na liście okręgowej BBWR w Łodzi, wskazując jednocześnie, że partia nie poczuwa się do odpowiedzialności za kształt listy państwowej Bezpartyjnego Bloku⁵⁴. Ostatecznie na pierwszym miejscu listy okręgowej znalazł się minister skarbu Gabriel Czechowicz, reprezentujący zaś środowisko NPR-Lewicy L. Waszkiewicz otrzymał miejsce drugie.

Zaprezentowana przed wyborami deklaracja programowa BBWR zawierała postulaty wzmocnienia kompetencji rządu i prezydenta dla zwiększenia sprawności w sprawowaniu władzy w Polsce oraz szeroką krytykę konstytucji marcowej i opozycyjnych partii politycznych, którym przypisywano stawianie partykularnych interesów ponad interes państwa⁵⁵. Zawarta w deklaracji idea solidaryzmu społecznego i narodowościowego została określona w bardzo ogólnym stopniu, który umożliwił jednak wyrażenie akceptacji przez wiele, całkiem nawet przeciwnych, środowisk politycznych⁵⁶. Stanowiła również podstawę popieranej przez obóz rządzący tzw. ideologii państwowej, której koncepcje obejmowały m.in. utrzymanie istniejącego systemu społeczno-gospodarczego oraz zachowywania i umacniania tradycyjnych wartości etycznych⁵⁷.

Podczas kampanii wyborczej działacze NPR-Lewicy, tak jak i innych komitetów wchodzących w skład BBWR, organizowali liczne wiece i zgromadzenia, w tym otwartą akademię polityczną w łódzkiej filharmonii z udziałem ponad 200 osób, na której przemawiał B. Fichna zachęcając do oddania głosu na kandydatów Bloku. Zorganizowano również wspólną konferencję miejską stronnictwa i PZZ „Praca”, podczas której wskazywano na dodatnie strony rządów sanacji, kierowano zaś słowa krytyki pod adresem PPS za zawarcie wyborczego porozumienia z NSPP i udzielanie przez Magistrat dotacji żydowskim organizacjom społecznym⁵⁸.

Przeprowadzony został na masową skalę kolportaż broszur i ulotek popierających listę BBWR, w których starano się wykorzystać autorytet i zasługi marszałka J. Piłsudskiego oraz dokonania rządu w zakresie polityki gospodarczej. W szczególności uwydatniano znaczenie zmniejszenia poziomu bezrobocia oraz wzrostu produkcji przemysłowej, budownictwa mieszkaniowego, jak również zrównoważenia budżetu, uzyskania przez rząd pożyczek zagranicznych na nowe inwestycje oraz zahamowania wzrostu cen żywności. Z kolei w oddzielnych ode-

⁵³ St, nr 2 z 14 I 1928, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/c, k. 26; „Praca”, 1 I 1928, nr 1, s. 1.

⁵⁴ St, nr 2 z 14 I 1928, *ibidem*, k. 26; „Praca”, 29 I 1928, nr 5, s. 1.

⁵⁵ „Ilustrowana Republika”, 20 I 1928, nr 20, s. 1; „Kurier Łódzki”, 20 I 1928, nr 20, s. 1.

⁵⁶ A. Ajnenkiel, *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939*, Warszawa 1990, s. 88–89.

⁵⁷ J. Hołzer, *Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1974, s. 293–294.

⁵⁸ „Praca”, 12 II 1928, nr 7, s. 1–3.

zwach NPR-Lewicy i PPZ „Praca” większy nacisk kierowany był na zagadnienia społeczne i obietnice dotyczące rozwinięcia ustawodawstwa socjalnego oraz programu robót publicznych, pomimo iż deklaracja programowa BBWR nie zawierała zapowiedzi ich realizacji⁵⁹.

Lista wyborcza Bezpartyjnego Bloku w okręgu wyborczym nr 13, obejmującym obszar Łodzi, uzyskała 44 191 głosów, co stanowiły 17% wszystkich oddanych kart wyborczych. Wynik ten pozwolił otrzymać jeden z siedmiu przypadających na okręg mandatów poselskich. Trzy mandaty zdobyła lista PPS, podczas gdy dwa stały się udziałem komunistów, jeden zaś Bloku Mniejszości Narodowych. Tylko 692 głosy uzyskali kandydaci NPR-Prawicy (0,3%), której działalność na łódzkim gruncie całkowicie zamarła po wyborach aż do jesieni 1929 r.⁶⁰ Łódzkim posłem z ramienia Bloku został ostatecznie L. Waszkiewicz w zastępstwie G. Czechowicza, który zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami przyjął mandat w jednym z okręgów województwa warszawskiego⁶¹. Poza łódzkim regionem kandydaci NPR-Lewicy uzyskali jeszcze cztery mandaty na terenie Wielkopolski. Jako wyraz utrzymania samodzielności organizacyjnej w nowym parlamencie stronnictwo utworzyło oddzielny klub poselski, zachowując zarazem w swej działalności politycznej ściśle prorządowy kierunek.

BBWR uzyskał w wyborach najlepszy rezultat ze wszystkich rywalizujących komitetów wyborczych zdobywając na terenie całego kraju 125 mandatów poselskich i 45 senatorskich⁶². Nadszpiewanie korzystny wynik wyborów, który przekroczył znacznie przewidywania kierownictwa obozu sanacyjnego, przyczynił się zarazem do rozszerzenia dotychczasowej formuły Bloku i utworzenia jednolitego klubu parlamentarnego oraz zainicjowania formowania terenowych form organizacyjnych⁶³. Stronnictwa i organizacje, które przystąpiły do BBWR, zostały jednocześnie zobowiązane do rezygnacji z prowadzenia samodzielnej działalności politycznej, co w konsekwencji prowadziło do stopniowego zaniku ich odrębności organizacyjnej⁶⁴.

⁵⁹ St, nr 6 z 11 II 1928, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/c, k. 118; *Wybory do Sejmu i Senatu RP w Łodzi w 1928 r.*, APŁ, ZDiPU, sygn. 575–265, k. 15–16; „Praca”, 26 II 1928, nr 9, s. 4.

⁶⁰ St, nr 15 z 29 III 1929, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/d, k. 286; A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 334.

⁶¹ „Ilustrowana Republika”, 12 III 1928, nr 72, s. 1; „Praca”, 11 III 1928, nr 11, s. 1.

⁶² *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 roku*, „Statystyka Polski”, t. X, [Warszawa] 1930, s. XLV–XLVI.

⁶³ E. H o r o c h, *Geneza, struktura organizacyjna i ideologia Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, „Rocznik Lubelski” 1975, t. XVIII, s. 162–163.

⁶⁴ A. C h o j n o w s k i, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wrocław 1986, s. 70–71, 120; B. P o b o Ź y, *Obóz piłsudczykowski-sanacyjny*, [w:] *Polskie partie i ruchy społeczno-polityczne pierwszej połowy XX wieku*, red. K. Przybysz, Warszawa 2010, s. 82.

Działalność struktur NPR-Lewicy w Łodzi bezpośrednio po wyborach parlamentarnych uległa znacznemu osłabieniu przejawiając się – z wyjątkiem tradycyjnych pochodów pierwszomajowych – niemal wyłącznie w organizowaniu zebrań wewnętrznych przez poszczególne filie. Znaczne ożywienie wywołała dopiero akcja wyborcza do łódzkiej Kasy Chorych, której wybory ze względu na upływ trzyletniej kadencji zostały zaplanowane początkowo na 28 października 1928 r. Termin ten był następnie przesuwany dwukrotnie, na 18 i 25 listopada 1928 r.⁶⁵

W toku kampanii wyborczej zorganizowano komitet wyborczy oraz szereg konferencji dzielnicowych, podczas których zbierano składki na cele wyborcze⁶⁶. W rozpowszechnianych broszurach prezentowany był wyborczy program NPR-Lewicy, który zawierał liczne obietnice dotyczące zapewnienia robotnikom szybszej pomocy lekarskiej i wprowadzenia lepszych lekarstw, podwyższenia zapomóg chorobowych i pogrzebowych oraz równe traktowanie ubezpieczonych i walkę z protekcją. Ponadto przewidywano redukcję biurokracji, budowę sanatoriów i szpitali oraz pomoc bezrobotnym. Środki na pokrycie tak rozbudowanych postulatów zamierzano pozyskać w drodze większego obciążenia właścicieli zakładów przemysłowych i innych pracodawców⁶⁷. Narodowy charakter listy wyborczej NPR-Lewicy podkreślać miały z kolei żądania usunięcia żydowskich lekarzy z Kasy Chorych oraz krytyka pod adresem socjalistów za wystawienie wśród kandydatów przedstawicieli narodowości niemieckiej i żydowskiej⁶⁸. Ostatecznie jednak Okręgowy Zarząd Ubezpieczeń w Warszawie po raz kolejny odroczył wybory ze względu na brak dodatkowych zaświadczeń wymaganych od komitetów wyborczych przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej⁶⁹. Z uwagi na nieustanne odraczanie terminów oraz późniejszą likwidację Kas Chorych wybory ostatecznie nigdy nie zostały przeprowadzone. Dotychczas natomiast urzędujący Zarząd i Rada Kasy Chorych zostały rozwiązane w czerwcu 1929 r. w związku z postawionymi im przez władze zarzutami o niegospodarność i nadużycia. Minister Pracy i Opieki Społecznej mianował jednocześnie komisarza rządowego Kasy Chorych w osobie dyrektora wydziału finansowego zakładów I.K. Poznańskiego Eugeniusza Łopuszańskiego. Wybór urzędnika związanego ze sferami przemysłowymi wywołał zdecydowany sprzeciw i protesty, także w szeregach NPR-Lewicy, której kierownictwo podjęło decyzję o współdziałaniu z PPS

⁶⁵ St, nr 35 z 1 IX 1928, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/c, k. 669; M. Nartowicz - Kot, *Polski ruch socjalistyczny w Łodzi w latach 1927–1939*, Łódź 2001, s. 262.

⁶⁶ St, nr 40 z 6 X 1928, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/c, k. 768; St, nr 41 z 13 X 1928, *ibidem*, k. 792–793; St, nr 46 z 17 XI 1928, *ibidem*, k. 900.

⁶⁷ *Wybory do Kasy Chorych w Łodzi 25 XI 1928 r.*, *ibidem*, ZDiPU, sygn. 575/284, k. 15–18.

⁶⁸ „Praca”, 4 XI 1928, nr 45, s. 1; 18 XI 1928, nr 47, s. 1.

⁶⁹ „Praca”, 25 XI 1928, nr 48, s. 1.

w sprawie odwołania się od decyzji ministra do Najwyższego Trybunału Administracyjnego⁷⁰.

Rozłam w szeregach PPS dokonany jesienią 1928 r. i utworzenie prorządowego stronnictwa Polskiej Partii Socjalistycznej dawnej Frakcji Rewolucyjnej przyczyniło się do nawiązania negocjacji pomiędzy przedstawicielami NPR-Lewicy i PPSdFR w sprawie utworzenia wspólnego klubu poselskiego oraz połączenia organizacji. Rozmowy te jednak szybko stanęły w martwym punkcie z uwagi na istotne różnice programowe i spory personalne⁷¹. Z kolei w styczniu 1929 r. zorganizowany został w Zgierzu wojewódzki zjazd samorządowy stronnictwa, na którym dyskutowano sprawę przyjęcia strategii w zakresie prowadzenia działalności na terenie samorządów miejskich⁷². Frakcja NPR-Lewicy w łódzkiej Radzie Miejskiej przejawiała stanowisko zdecydowanie opozycyjne wobec zdominowanego przez socjalistów Magistratu zgłaszając liczne interpelacje i zastrzeżenia na posiedzeniach rady. Krytykowano zarząd m.in. za brak należytej pomocy dla bezrobotnych robotników, wysokie koszty prowadzonych prac kanalizacyjnych, przedłużającą się budowę domów robotniczych oraz wyraźne faworyzowanie przy zatrudnianiu w organizowanych robotach publicznych członków socjalistycznych związków zawodowych przed działaczami innych organizacji zawodowych⁷³.

Wiosną 1929 r. zorganizowano w Łodzi liczne wiece i zgromadzenia, na których m.in. A. Kazimierzak i L. Waszkiewicz poddawali krytyce łódzki Magistrat oraz opozycyjne stronnictwa parlamentarne za postawienie ministra skarbu G. Czechowicza przed Trybunał Stanu. Rozpoczęto również ofensywę propagandową na rzecz zmiany konstytucji, której projekt został w tym okresie wniesiony do Sejmu przez klub BBWR⁷⁴. Konfrontacyjny kierunek działalności politycznej NPR-Lewicy kontynuowany był jesienią 1929 r., kiedy odbył się zjazd Rady Naczelnej stronnictwa, na którym podjęte zostały rezolucje potępiające opozycję antyrządową za inicjowanie przesilen rządowych oraz utrudnianie, zdaniem kierownictwa partii, naprawy ustroju politycznego i wzbudzanie niezgody między robotnikami⁷⁵.

Z początkiem 1930 r. przeprowadzone zostały w Łodzi uroczyste obchody 25-lecia działalności narodowego ruchu robotniczego. Po raz pierwszy ujawniły się podczas towarzyszących obchodom konferencji wyrazy krytyki wobec łódz-

⁷⁰ M. Nartowicz - Kot, *Polski ruch socjalistyczny...*, s. 268–269.

⁷¹ St, nr 50 z 15 XII 1928, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/c, k. 987.

⁷² „Praca”, 20 I 1929, nr 3, s. 1.

⁷³ „Dziennik Zarządu Miasta Łodzi”, 24 I 1928, nr 4, s. 52–53; 25 VI 1929, nr 26, s. 480–481; 27 V 1930, nr 21, s. 405–406; „Praca”, 8 IV 1928, nr 15, s. 3.

⁷⁴ St, nr 11 z 16 III 1929, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/d; St, nr 24 z 15 VI 1929, *ibidem*, k. 548.

⁷⁵ „Praca”, 10 XI 1929, nr 45, s. 1.

kich struktur BBWR w związku z polityką komisarza E. Łopuszańskiego na terenie Kasy Chorych, w wyniku której zwolnionych zostało wielu działaczy stronnictwa. Słowa krytyki dotyczyły również braku realizacji spodziewanych powszechnie reform społecznych, jak i pogorszenia sytuacji ekonomicznej łódzkich robotników w związku ze wzrostem bezrobocia⁷⁶.

Zaostrzenie walki politycznej z opozycyjnymi stronnictwami parlamentarnymi z uwagi na proces umacniania władzy sprawowanej przez obóz sanacyjny, osiągnęło apogeum jesienią 1930 r. w chwili rozwiązania parlamentu i rozpisania nowych wyborów parlamentarnych przez prezydenta Ignacego Mościckiego. Obóz rządzący usiłował w swej kampanii zaprezentować wybory jako plebiscyt w sprawie wyrażenia poparcia lub sprzeciwu wobec dalszych rządów sanacji występującej ponownie pod szyldem BBWR. Zmobilizował w tych warunkach do akcji wyborczej liczne prorządowe organizacje, zaangażował też organy administracji państwowej w celu ograniczenia za pomocą różnorodnych represji możliwości prowadzenia kampanii przez ugrupowania opozycji⁷⁷.

Program Bezpartyjnego Bloku obejmował obecne już we wcześniejszych wyborach postulaty naprawy ustroju politycznego i wzmocnienia władzy wykonawczej w drodze zmiany konstytucji. Starano się przy tym wykorzystać w większym stopniu prestiż marszałka J. Piłsudskiego w szerokich kręgach społeczeństwa, a także stan zagrożenia spowodowany licznymi przemówieniami niemieckich polityków, jak m.in. ministra Gottfrieda Treviranusa, żądających rewizji granicy polsko-niemieckiej⁷⁸.

Komitet wyborczy NPR-Lewicy, utworzony 13 września 1930 r. na konferencji Zarządu Okręgowego w Łodzi, rozpoczął przygotowania wyborcze od nawiązania pertraktacji z organami BBWR i PPSdFR w sprawie wspólnej listy wyborczej pomimo niechęci wielu członków stronnictwa do współpracy z działaczami Bloku⁷⁹. W warunkach częstych nieporozumień przy ustalaniu kandydatów oraz uzależnienia swojego poparcia od wystawienia posła L. Waszkiewicza na pierwszym miejscu listy okręgowej w Łodzi, porozumienie z BBWR zostało zawarte dopiero pod koniec września 1930 r.⁸⁰ Do akcji wyborczej wraz z łódzkimi filiami NPR-Lewicy włączyły się organizacje wchodzące w skład PZZ „Praca” i ZPMP „Orlę”, które zostały zaangażowane w prowadzenie agitacji wiecowej oraz kolportaż ulotek i afiszy⁸¹.

⁷⁶ Sm, nr 2 za II 1930, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/e, k. 34; Sm, nr 4 za IV 1930, *ibidem*, k. 90.

⁷⁷ K. D z i u d a, *Dzieje Bezpartyjnego...*, s. 110–111.

⁷⁸ *Wybory do Sejmu i Senatu RP w Łodzi w 1930 r.*, APŁ, ZDiPU, sygn. 575–266, k. 10–14; A. A j n e n k i e l, *Polska po przewrocie...*, s. 192–196, 200–201, 208.

⁷⁹ „Kurier Łódzki”, 14 IX 1930, nr 252, s. 7, „Głos Poranny”, 10 IX 1930, nr 248, s. 5; „Ilustrowana Republika”, 10 IX 1930, nr 248, s. 5.

⁸⁰ St, nr 41 z 11 X 1930, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/e, k. 257.

⁸¹ St, nr 38 z 20 IX 1930, *ibidem*, k. 164.

Program stronnictwa zaprezentowany w udostępnianych broszurach i drukach zawierał zasadniczo treści zbliżone do podstawowych haseł propagowanych przez BBWR skupiając się głównie na kwestiach ustrojowych. W większym stopniu eksponowany był jedynie nacisk na zagadnienia społeczne – składano obietnice wprowadzenia ubezpieczenia na starość, rozszerzenia pomocy dla bezrobotnych i rozwinięcia budownictwa mieszkaniowego dla robotników⁸².

Podczas kampanii wyborczej, obok aresztowań, rozwiązywania zgromadzeń wyborczych i cenzury druków, starano się również dyskredytować opozycję lewicową wykorzystując do tego sprawę zamordowania komisarza Kasy Chorych w Częstochowie Józefa Rejowskiego, szefa oddziału NPR-Lewicy w Częstochowie Antoniego Furmańczyka i prezesa oddziału PZZ „Praca” Macieja Mołdy przez członka PPS Jana Kostrzewskiego oraz wykrycie domniemanego planowanego zamachu na życie marszałka J. Piłsudskiego, które rzucały poważny cień na działalność polityczną socjalistów⁸³. W toku akcji wyborczej dokonała się również całkowita unifikacja organów wyborczych NPR-Lewicy i BBWR z uwagi na rezygnację stronnictwa z prowadzenia oddzielnej akcji propagandowej. Na licznych zgromadzeniach organizowanych pod szyldem Bloku przemawiali zatem czołowi przedstawiciele partii z B. Fichną, L. Waszkiewiczem i W. Wojewódkim na czele, kulminacja zaś akcji wyborczej nastąpiła w ostatnich tygodniach kampanii, podczas których zorganizowano na terenie Łodzi aż kilkadziesiąt wieców⁸⁴.

Zorganizowana ogromnym nakładem sił i środków finansowych kampania BBWR przyniosła wyraźny sukces obozowi sanacyjnemu w postaci uzyskania większości parlamentarnej. W łódzkim okręgu wyborczym lista Bloku otrzymując ponad 100 tys. głosów uzyskała cztery z siedmiu dostępnych mandatów poselskich, dystansując wszystkie pozostałe komitety wyborcze. Wśród działaczy NPR-Lewicy mandat uzyskał ponownie jedynie L. Waszkiewicz. Wyraźne niepowodzenie stało się natomiast udziałem socjalistów, którzy w porównaniu z poprzednimi wyborami utracili blisko 50 tys. głosów, nie uzyskując tym razem ani jednego mandatu⁸⁵.

Proces zbliżania środowisk prorządowych, który rozpoczął się w trakcie wspólnej kampanii wyborczej, został jeszcze silniej zaakcentowany wkrótce po wyborach parlamentarnych. Struktury NPR-Lewicy zachowujące autonomię organizacyjną bezpośrednio poddano bowiem kontroli i włączono w ramy

⁸² *Wybory do Sejmu i Senatu RP w Łodzi w 1930 r.*, *ibidem*, ZDiPU, sygn. 575–266, k. 10–25; „Praca”, 28 IX 1930, nr 39, s. 2.

⁸³ „Praca”, 19 X 1930, nr 42, s. 1–2.

⁸⁴ St, nr 44 z 31 X 1930, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/f, k. 73; St, nr 46, 16 X 1930, *ibidem*, s. 1–3.

⁸⁵ „Praca”, 23 XI 1930, nr 47, s. 1–2.

BBWR⁸⁶. Jednocześnie jednak, wraz z nasileniem kryzysu gospodarczego, wśród członków stronnictwa wystąpiły wyraźne objawy wzrostu niezadowolenia i frustracji, gdyż oczekiwano dotąd powszechnie, iż w chwili uzyskania swobody rządzenia obóz sanacyjny podejmie zdecydowane działania mające na celu poprawę położenia robotników⁸⁷.

Rozczarowanie dotyczyło również dalszego funkcjonowania Rady Miejskiej, której kadencja formalnie upłynęła w listopadzie 1930 r., lecz która nie została rozwiązana aż do czasu wejścia w życie nowej ustawy samorządowej w dniu 12 lipca 1933 r. Wieloletnie przedłużanie kadencji socjalistycznego Magistratu i Rady Miejskiej miało po części zapewnić także uniknięcie przez obóz sanacyjny brania odpowiedzialności za fatalne położenie gospodarki finansowej miasta w latach kryzysu gospodarczego⁸⁸.

W warunkach narastającej krytyki wobec kierownictwa partii ze strony mas członkowskich poseł L. Waszkiewicz coraz częściej formułował na konferencjach i zebraniach partyjnych krytyczne wypowiedzi dotyczące polityki gospodarczej rządu. Fermenty, które pojawiły się w tym okresie w szeregach partii wywołały poważne konflikty wewnętrzne na tle zajmowania różnych stanowisk w odniesieniu do kierunku dalszej działalności partii. W rezultacie, w ramach łódzkiej organizacji stronnictwa powstały trzy frakcje, z których pierwsza, skupiona wokół L. Waszkiewicza, broniła samodzielności partii i PZZ „Praca”, zwolennicy B. Fichny i W. Wojewódzkiego popierali z kolei koncepcję dalszej unifikacji ze strukturami BBWR. Niewielka część partii pozostawała natomiast przychylna idei połączenia się z NPR-Prawicą.

Wiosną 1931 r. kierownictwo obozu sanacyjnego podjęło działania zmierzające do realizacji programu konsolidacji prorządowego ruchu zawodowego w ramach jednego zrzeszenia. W tej sytuacji Główny Komitet Wykonawczy stronnictwa wyraził swe poparcie dla procesu integracji oraz przystąpienia do poselskiej grupy robotniczej BBWR⁸⁹. Jednocześnie kongres PZZ „Praca” w kwietniu 1931 r. wyraził uznanie dla idei zjednoczenia ruchu zawodowego oraz wyłonił komitet mający prowadzić negocjacje z innymi centralami związkowymi, formułując jednak żądania dotyczące utrzymania szerokiej autonomii konsolidowanych związków⁹⁰.

Gwałtowny sprzeciw wobec idei zjednoczenia wyraziła natomiast frakcja L. Waszkiewicza apelująca o utrzymanie pełnej samodzielności związków oraz

⁸⁶ J. Holzer, *Mozaika...*, s. 292.

⁸⁷ A. Tymieniecka, *Ruch zawodowy w latach 1934–1939 (Sytuacja w nieklasowym ruchu zawodowym)*, [w:] *Ruch zawodowy w Polsce: zarys dziejów*, t. II, cz. II (1929–1944), red. S. Kalański, Warszawa 1981, s. 93–95.

⁸⁸ M. Nartnowicz-Kot, *Oblicze samorządu...*, s. 115; eadem, *Polski ruch...*, s. 223.

⁸⁹ „Praca”, 19 IV 1931, nr 10, s. 1.

⁹⁰ „Praca”, 3 V 1931, nr 18, s. 1–2; S. Ajzner, *Związek...*, s. 82.

oddzielenia PZZ „Praca” od wpływów NPR-Lewicy. Konflikt z frakcją B. Fichny i W. Wojewódzkiego uległ znacznemu zaostrzeniu w drugiej połowie 1931 r., kiedy podczas licznych konferencji dzielnicowych stanowisko L. Waszkiewicza poparły doły partyjne, podczas gdy orientację B. Fichny faworyzowały głównie zarządy filii⁹¹.

Proces konsolidacji przez obóz sanacyjny prorządowych związków zawodowych został urzeczywistniony w chwili utworzenia 25 maja 1931 r. Związku Związków Zawodowych, którego wiceprezesem z ramienia PZZ „Praca” został wybrany B. Fichna. ZZZ opowiedział się w swym programie m.in. za państwową kontrolą nad skartelizowanymi gałęziami produkcji i za obniżeniem kosztów produkcji przemysłowej, ustanowieniem progresywnej stopy podatku dochodowego, reformą tariff celnych, rozszerzeniem ustawodawstwa socjalnego oraz uruchomieniem na szeroką skalę robót publicznych dla przeciwdziałania skutkom kryzysu⁹².

Konflikt wewnętrzny w szeregach NPR-Lewicy, wywołany odmiennymi stanowiskami w sprawie konsolidacji ruchu zawodowego, nie został zażegnany w chwili powstania ZZZ. Na zwołanej 22 lipca 1931 r. nadzwyczajnej konferencji Zarząd Okręgowy w Łodzi wezwał posła L. Waszkiewicza i jego zwolenników do podporządkowania się uchwałom partii⁹³. Pomimo że oddziały związkowe na terenie województwa pomorskiego i poznańskiego poparły przyłączenie do struktur ZZZ, Rada Okręgowa PZZ „Praca” ostatecznie opowiedziała się za utrzymaniem samodzielności organizacji, którą zaaprobował następnie zjazd największego na terenie województwa łódzkiego związku włóknarzy⁹⁴.

Powstałe napięcia i nieporozumienia w szeregach stronnictwa poważnie zagroziły jego dotychczasowej jedności. W celu powstrzymania tendencji rozłamowych starsi członkowie obecni w partii od chwili utworzenia NZR (m.in. Władysław Cynamon, M. Turek, K. Woźniak) zorganizowali na początku 1932 r. szereg poufnych konferencji w kołach dzielnicowych „Bałuty”, „Zielona”, „Górna” i „Wodna”, podczas których oskarżano B. Fichnę i W. Wojewódzkiego o dążenie do całkowitego przejścia struktur stronnictwa przez BBWR, w którym znaczne wpływy miały w dodatku mieć w ich przekonaniu sfery przemysłowe. Podjęto więc zdecydowane kroki w celu przeciwdziałania tym zamysłom poprzez powołanie „szerokiej komisji”, której wyznaczono zadanie ustalenia linii politycznej kierownictwa łódzkiego Zarządu Okręgowego NPR-Lewicy⁹⁵.

⁹¹ A. L a s k a, *Narodowa Partia Robotnicza...*, s. 366.

⁹² „Praca”, 31 V 1931, nr 22, s. 1.

⁹³ Sm, nr 7 za VII 1931, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/h, k. 182.

⁹⁴ „Praca”, 1 XI 31 nr 44, s. 2; J. M a l a Ń s k i, *Pracownicze związki zawodowe w Polsce*, Warszawa 1933, s. 72; S. A j z n e r, *Związek...*, s. 83.

⁹⁵ Sm, nr 1 za I 1932, APŁ, UWŁ, WBP, sygn. 2507/i, k. 9–10; Sm, nr 2 za II 1932, *ibidem*, k. 47–48; A. L a s k a, *Narodowa Partia...*, s. 369.

W wyniku dalszych wewnętrznych tarć E. Samborski, A. Smolarek, K. Woźniak i W. Wojewódzki złożyli rezygnacje z zasiadania w Zarządzie Okręgowym z uwagi na oskarżenia członka partii Józefa Sochy, który twierdził, że został przez nich przekupiony, aby występować przeciw L. Waszkiewiczowi. Kryzys ten został jednak wkrótce zażegnany, a gdy J. Socha wystąpił z partii członkowie zarządu cofnęli swe rezygnacje⁹⁶.

Wiosną i latem 1932 r. zorganizowano również szereg konferencji w sprawie zgłaszanych propozycji dotyczących zmian nazwy stronnictwa i całego programu partii, w ramach których Kazimierz Dagnan z Górnego Śląska przedstawił założenia narodowego socjalizmu, które spotkały się jednak ze zdecydowaną krytyką L. Waszkiewicza⁹⁷. W lipcu 1932 r. ukazał się pierwszy numer miesięcznika „Narodowy Socjalista” wydawany przez frakcję K. Dagnana⁹⁸.

Znaczne ożywienie działalności struktur partii na terenie Łodzi po mniej aktywnym okresie letnim nastąpiło jesienią 1932 r. w związku z wyborami delegatów na kongres w Warszawie, który miał zadecydować o przyszłości stronnictwa⁹⁹. W efekcie prowadzonych obrad NPR-Lewica przekształciła się ostatecznie w Narodowe Stronnictwo Pracy, a siedziba jej władz została przeniesiona do Łodzi. Prezesem Rady Naczelnej nowego ugrupowania został wybrany W. Wojewódzki, w jej zaś składzie znaleźli się również B. Fichna i L. Waszkiewicz.

Kongres przyjął nadto program nowego stronnictwa, który zawierał liczne postulaty reform społeczno-gospodarczych, obejmujących rozszerzenie ustawodawstwa socjalnego i ochrony robotników, wspieranie spółdzielczości, upaństwowienie górnictwa i części zakładów przemysłowych oraz wywłaszczenie wielkich i średnich majątków rolnych¹⁰⁰. Po zakończeniu kongresu zwołane zostały liczne konferencje we wszystkich filiach na terenie Łodzi, a 30 października 1932 r. zorganizowano ogólnomiejską konferencję, w ramach której omawiano program partii oraz przeprowadzone zmiany organizacyjne¹⁰¹. Zasięg wpływów ugrupowania wśród łódzkich robotników uległ w następnych miesiącach znacznemu osłabieniu, a to wskutek wystąpienia z partii kolejnych grup działaczy, którzy utworzyli w lipcu 1933 r. Partię Narodowych Socjalistów oraz secesji frakcji B. Fichny i W. Wojewódzkiego, którzy włączyli się bezpośrednio w prace BBWR¹⁰².

⁹⁶ Sm, nr 3 za III 1932, APL, UWŁ, WBP, sygn. 2507/i, k. 86–87.

⁹⁷ Sm, nr 5 za V 1932, *ibidem*, k. 153; Sm, nr 6 za VI 1932, *ibidem*, k. 179–180.

⁹⁸ A. Paczkowski, *Z folkloru politycznego II Rzeczypospolitej: narodowy socjalizm*, „Więź” 1973, nr 3, s. 76.

⁹⁹ Sm, nr 9 za IX 1932, UWŁ, WBP, sygn. 2507/i, k. 242.

¹⁰⁰ „Ilustrowana Republika”, 9 X 1932, nr 279, s. 3; 13 X 1932, nr 283, s. 7.

¹⁰¹ Sm, nr 10 za X 1932, APL, UWŁ, WBP, sygn. 2507/i, k. 259–265.

¹⁰² J. Holzer, *Mozaika...*, s. 292.

NPR-Lewica funkcjonowała na terenie Łodzi przez sześć lat. W tym czasie próbowała utrzymać swą tożsamość polityczną w ramach szerokiej formuły obozu sanacyjnego. Była w tym okresie najsilniejszą frakcją prorządową w samorządzie Łodzi oraz stanowiła istotny element w kampaniach wyborczych Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Stopniowe ograniczanie roli ugrupowania przez struktury BBWR, a do tego częste konflikty personalne tudzież spory dotyczące utrzymania samodzielności i odrębności organizacyjnej, wywołały liczne rozłamy i w konsekwencji osłabienie stronnictwa, które w latach wielkiego kryzysu gospodarczego usiłowało przyjąć bardziej radykalny program społeczny i zdefiniować na nowo swą działalność, dokonując fundamentalnego przekształcenia własnych struktur jesienią 1932 r. i rozpoczynając tym samym nowy etap w dziejach narodowego ruchu robotniczego na terenie Łodzi.

JAROSŁAW KUBIAK

The establishment and activities of the National Workers' Party – the Left in Łódź in the years 1926–1932

NWP-Left was created in Łódź in autumn 1926 as a result of the secession of the National Workers Party activists supporting the government of marshal Józef Piłsudski. Throughout the period of his activity was the leftist wing of holding power in Poland the political camp known as „Sanation” movement in the 1926–1939 years. Initially party retained its organizational independence, but in 1930 was transformed into autonomous structure within the pro-government Non-partisan Bloc for Cooperation with the Government. Numerous internal conflicts between different factions within the party about the direction of political activity and its role in the political scene of the country caused organizational crisis and decrease of popularity among residents of Łódź. As part of the process of looking for a new political identity NWP-Left has made changes of the program to a more left-wing course and the transformation into the National Labour Party in 1932.